

1930 YILI SONLARINDA CUMHURİYET HALK FIRKASI TAŞRA TEŞKİLATI: HEYET RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Döndü Sena GÖNDÜRÜ*

ÖZ

1930 yılında Cumhuriyet Tarihinin ikinci çok partili yaşama geçiş denemesi yaşanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası güdümlü bir şekilde kurulmakla birlikte kısa sürede önemli bir başarı elde etmiş, kitlelerin yoğun ilgisi ile karşılaşmıştır. Bu ise Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatlarının beklemediği bir sonuçtur. İktidar partisi yönetimi, taşra teşkilatlarında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın oluşturduğu sarsıntının giderilmesi, Serbest Fırka sonrası vilayetlerde durumun tetkik edilmesi amacıyla milletvekillerinden oluşacak heyetlerin gönderilmesine karar vermiştir. 26 heyet 46 il için görevlendirilmiştir. Heyetler 1930 yılı sonu 1931 başlarında görev yapmışlardır. Cumhuriyet Halk Fırkası taşra teşkilatı için görevlendirilen heyetler, Parti Genel Sekreterliğine gözlem ve çalışmalarını içeren raporlar göndermişlerdir. Söz konusu raporlarda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın taşra teşkilatında hem örgütlenme hem de örgütlerin işleyişi konusunda önemli sorunların var olduğu ortaya konmuştur. Halkın ve hatta parti mensuplarının parti ilkelerini ve rejimi henüz benimseyemediği de dile getirilmektedir. Raporlarda parti teşkilatının güçlendirilmesi için de pek çok öneriye yer verilmiştir. Bu önerileri yeni nizamnamenin oluşturulmasında ve parti yönetiminde yapılacak değişimlerde büyük ölçüde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1931, Cumhuriyet Halk Fırkası, Halkevleri, Propaganda, Taşra Teşkilatı, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk Ocakları.

* Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, sena.arslan@yobu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-9768-4589>).

THE PROVINCIAL ORGANIZATION OF REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY IN THE END OF THE 1930: A REVIEW ON THE DELEGATION REPORTS

ABSTRACT

In 1930, an attempt was made to transition to the second multiparty life in the history of the Republic. Although the Liberal Republican Party was founded in a guided manner, it achieved significant success in a short period of time and met with the intense interest of its masses. This situation led to the confusion in the organization of Republican People's Party. The ruling party administration has decided to send delegations of deputies from the provincial organizations to eliminate the tremor caused by the Liberal Republican Party and to examine the situation in the provinces after the Liberal Party. 26 delegations were assigned to 46 provinces. Delegations served at the end of 1930 and early 1931. The delegations assigned to the provincial organization of the People's Party of the Republic sent reports to the General Secretariat of the Party, including the observations and studies. In these reports, it was revealed that there were important problems in the provincial organization of the Republican People's Party both in terms of organization and functioning of the organizations. It is also stated that the people and even the members of the party have not yet adopted the party principles and regime. The reports included many suggestions for strengthening the party organization. These proposals had been effect in the formation of the new regulation and changes in the party management.

Key words: 1931, Liberal Republican Party, People's Houses, Propaganda, Provincial Organization, Republican People's Party, Turkish Society.

Giriş

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlandığı günlerde Cumhuriyet Tarihinin ilk siyasi partisi için de çalışmalar yapılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa 6 Aralık 1922'de, "Halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etme niyetindeyim" sözleriyle bunu duyurmuştur.¹ 8 Nisan 1923'te ise yine Mustafa Kemal Paşa tarafından Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun partiye dönüştürülmesi ile Halk Fırkası'nın kurulacağını açıklamıştır.² Seçimlerin sona ermesi ve meclisin toplanmasının ardından Eylül 1923'te parti resmen kurulmuştur.

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt: 2, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997, s.51.

² Ahmet Demirel, Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.35; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Belge 535, Cilt:4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.516,

Halk Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk idare heyetleri, Halk Fırkası idare heyetleri olarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.³ Böylece Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkası'na dönüştürülmüştür. Dolayısıyla Milli Mücadele yıllarında kurulmuş olan asker-bürokrat ve yerel eşraf birlikteliği de sürdürülmüştür.

Halk Fırkası, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatını devralmakla ve tüm halkın partiye dahil olduğu söylenmekle birlikte teşkilatlanma konusunda sorun yaşamaktadır. “ *Parti yalnızca bir çerçeve kadro halindedir, illerde mutemetler vb. yöneticiler vardır, ama üye pek yoktur.*” 1924 yazına gelindiğinde teşkilatlanma çalışmaları başlatılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ortaya çıkması, Şeyh Sait Ayaklanması ve Takrir-i Sükun dönemi söz konusu çabaları sekteye uğratmıştır.⁴ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Yönetimini, teşkilatlanma konusunda kendini sorgulamaya yöneltmiştir.

1930 yılına gelindiğinde CHF hem kendisinin hem de inkılapların halk nezdinde kabul gördüğü kanısındadır. 1930 yılı Eylülünde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile ikinci çok partili hayata geçiş tecrübesi yaşanmıştır. Bu girişim, iç ve dış pek çok etkenin sonucu olmakla birlikte CHF yönetiminin denetlenmesi ve teşkilatının sınanması isteğinin de bir neticesidir. Kurulacak bir muhalefet partisi ile hükümetin eleştirilmesi ve “sorumsuz durumunun” giderilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.⁵

1929 yılında başlayan Büyük Buhran'ın getirdiği ekonomik sıkıntılar ve buna karşı alınan tedbirler, halkın mevcut malî sıkıntılarını artırmış, korumacı ve devletçi bir yaklaşımı seçen hükümete karşı hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Bilhassa Ege, Akdeniz ve Karadeniz gibi ticaretin canlı olduğu yerlerde bu durum daha belirgin hale gelmiştir.⁶ Bu durum 1925'ten beri uygulanan Takrir-i Sükun uygulamalarının oluşturduğu rahatsızlıklarla birleşmiştir. Ayrıca Gazi, yurt dışında kendisi ve Türkiye hakkında yazılanlardan da rahatsızdır. Kurulacak muhalefet partisi aracılığı ile tüm bunları gidermek ve halkta var olan hoşnutsuzluğu kanalize etmek

³ **CHP 25 Yıl**, Ulus Basımevi, Ankara 1948, s.16.

⁴ Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.95.

⁵ **A.g.e.**, s.249.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam (1922-1938)**, cilt:3, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s.363. Buhranın etkileri için ayrıca bkz. Selim İlkin-İlhan Tekeli, **1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara 1977.

istemektedir. Onun içindir ki yakın arkadaşlarından biri olan Fethi Bey'e bir muhalefet partisi kurma teklifinde bulunmuştur.⁷

SCF, güdümlü bir şekilde kurulmuş olmakla birlikte gerek partinin kurucularının gerekse iktidar partisinin beklemediği bir ilgi ile karşılanmıştır. Muhalefet partisi özellikle Buhran'dan etkilenen bölgelerde yoğun ilgi görmüştür. Söz konusu durum Hükümette tedirginliğe yol açarken CHF teşkilatlarında paniğe sebep olmuştur. Muhalefet partisi olması tasarlanan Serbest Fırka'ya giderek artan halk desteği yeni partinin iktidar koltuğu için bir "tehdit" olabileceğini ortaya koymuştur.⁸

Fethi Bey'in Ege gezisi de, CHF'den bazı milletvekillerinin SCF'ye geçişlerinin Gazi'nin denetiminde gerçekleşmesine karşın, yerel örgütlerde denetlenemeyecek kaymalar olabileceğini göstermiştir.⁹ Ayrıca yeni kurulmuş bir parti olmasına karşılık belediye seçimlerine katılmış ve görece önemli bir başarı elde etmiştir.¹⁰ Tüm bu yaşananlar SCF'nin sonunu hazırlamıştır. 17 Kasım 1930 tarihinde Fethi Bey partisinin kapatma dilekçesini İç İşleri Bakanlığına vermiştir.

Söz konusu günlerde CHF'nin çözüm bulmaya çalışacağı en temel sorun, hoşnutsuz halk kitlelerinin sorunlarına nasıl cevap bulanacağıdır. Dolayısıyla Parti teşkilatında, kamuoyunun isteklerini de dikkate alan değişiklikler siyasal gündemin en önemli ve sürekli maddelerinden biri haline gelmiştir.¹¹

İktidar partisinin cevap aradığı bir diğer soru SCF, kısa sürede nasıl bu kadar başarı elde edebilmiştir? Bu CHF açısından önemli bir sorudur. Çünkü bunun cevabı iktidar partisinin güç kaybının da açıklaması demektir. Bununla birlikte, CHF teşkilatlarında mevcut durumun tespiti de merkez açısından daha önemli hale gelmiştir.

⁷ Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Kapatıldı*, İstanbul 1987, s.17-18. SCF kurulurken Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fethi Bey arasında CHF'nden SCF'na geçecek milletvekilleri için bir pazarlık yapılmış ve 70 milletvekilliği için iktidar partisinin aday göstermemesine karar verilmiştir. Seçimlerden önce 40 mebusun muhalif partiye geçişi beklenirken bu sayı Fethi Bey de dahil olmak üzere 15'te kalmıştır. Tunçay, *a.g.e.*, s.259-262; Walter F. Weiker, *Political Tutelage and Democracy in Turkey – Free Party and Its Aftermath*, LeidenBrill, 1973, s.77.

⁸ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s.196.

⁹ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s.125.

¹⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 ağustos 1930 tarihinde kurulmuş, belediye seçimleri ise ekim ayında yapılmıştır. SCF bu seçimlerde 31 belediye başkanlığını kazanmıştır. Weiker, *a.g.e.*, s.115.

¹¹ İlkin-Tekeli, *a.g.e.*, 198.

Bu makalede kullanılan temel kaynaklar, 1930'ların başında CHF milletvekillerinin İç Anadolu, Ege, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde yaptığı incelemeler sonucunda hazırlayarak partinin genel sekreterliğine sunduğu raporlardır. Cumhuriyet Arşivinde bulunan söz konusu raporlar, SCF'nin kapatılmasının akabinde hazırlanmış olması ve Türkiye'de tek parti rejiminin kurumsallaşmaya başladığı döneme denk düşmesi bakımından oldukça önemlidir. Makaleye kaynaklık eden raporlara, CHF tarihini ve tek parti dönemini inceleyen araştırmalarda atıfta bulunulmakla birlikte bunlar şimdiye kadar bütüncül bir şekilde ele alınmamıştır.¹² Bu çalışmada ayrıca, CHF milletvekillerinin parti teşkilatlarına dair hazırladığı söz konusu raporların, partinin teşkilat yapısını yenileme sürecini etkileyip etkilemediği, yeni parti tüzüğüne hazırlanmasına ne şekilde etki ettiği ve tek parti döneminin en önemli kurumlarından olan halkevlerinin kuruluşuna katkı sağlayıp sağlamadığı sorularına cevap aranacaktır.

1- Heyetlerin Oluşturulması ve Göreve Başlamaları

CHF çiçeği burnunda muhalefet partisinin aldığı başarı karşısında durum muhakemesi yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bu amaçla 40 kişilik bir idare heyeti oluşturulmuştur. Ardından Fırka içerisinde 7 encümen kurulmuştur.¹³ Bu encümenler içinde en dikkat çeken, program ve nizamname encümeni ile teşkilat ve intihabat encümenidir. Encümenlerde ivedilikle üzerinde durulan noktalardan biri taşra teşkilatına verilecek yeni istikamettir. Nitekim 11 Teşrinisani (Kasım) 1930 tarihli *Vakit* gazetesi "*Halk Fırkası'nın bir kısım mebusları vilayetlerde fırka teşkilatını kontrol edecekler*"¹⁴ başlığını taşımaktadır. 13 Teşrinisanide gazetede şöyle bir haber yer almaktadır: "*Umumi müfettişliklerin lağvı hasebiyle fırkanın vilayetlerdeki işlerine nezaret etmek ve bu teşkilatı tam manasıyla takviye eylemek üzere gerek teşkilat encümenine mensup zevat, gerek Millet Meclisi azalarından bazıları vilayetlere gönderilecektir. Bu zevat, icap ederse fırkanın vilayet ve kaza kongreler ile de meşgul olacaklardır.*"¹⁵ 14 Teşrinisani tarihli *Vakit* gazetesi taşra teşkilatları için

¹² Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İletişim Yayınları, İstanbul 2006; Mehmet Pınar, **Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923-1950)**, Hiper Yayın, İstanbul 2018; Çağatay Benhur-Erol Yüksel, "Konya'nın 1930 Yılındaki Sosyal Siyasi ve Ekonomik Görünümü ile Belediye Seçimleri Üzerine Bir İnceleme", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl:15, Sayı:23, Güz 2017, ss.93-117; Sinan Başaran, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Rize Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde Rize", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:5, Sayı:47, Haziran 2017, ss.381-389.

¹³ "C.H.F. Teşkilat Heyetinde Dün Yedi Encümen İntihap Olundu.", **Hakimiyeti Milliye**, 9 Teşrinisani 1930.

¹⁴ **Vakit**, 11 Teşrinisani 1930.

¹⁵ **İnkılap**, 13 Teşrinisani 1930.

görevlendirilen bazı isimlere yer verirken¹⁶ bir gün sonra da *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi görevlendirilen mebusların bir kısmının adlarını vermektedir.¹⁷ 17 Teşrinisani günü CHF taşra teşkilatında görevlendirilen milletvekillerinin kimler olduğu artık bilinmektedir. Görevlendirilen milletvekilleri ve görev bölgeleri şöyledir¹⁸:

Görevlendirildiği Yer	Görevlendirilen Mebuslar
Adana Mersin, Cebelibereket	Naci Paşa (Konya) Ali Müfit, Hakkı, Reşit Galip (Aydın) Beyler
Afyon	Haydar Bey
Antalya, Burdur, Isparta	Şemsettin (Sivas) , Rasih Beyler
Balıkesir	Hacim Muhittin (Giresun), Halit (Bayezit), İsmail Hakkı Beyler (Balıkesir).
Bolu, Zonguldak	Cevat Abbas ve Hasan Cemil, Halil Beyler
Bursa	Doktor Şefik ve Refik Beyler
Bilecik	İbrahim Beyler
Çanakkale	Ziya Gevher Bey
Denizli	Doktor Kâzım Bey
Edirne	Faik Bey
Eskişehir, Kütahya	Ali Ulvi ve İbrahim Beyler
İçel	Emin ve Doktor Burhanettin Beyler
İstanbul	Ali (Afyon), Hüseyin, Cemil (Tekirdağı), Memduh Şevket Beyler
İzmir, Aydın, Muğla	Celâl ve Halit Beyler (Kars)
Gaziantep	Kılıç Ali Bey
Kastamonu, Çankırı	NafiAtuf (Erzurum) ve Refik Beyler
Kırklareli	Şevket Bey
Kocaeli	Salâhattin ve Ragıp Beyler
Konya, Aksaray	Hasan Fehmi (Gümüştane), Kemal Zaim, Kâzım Beyler
Manisa	Hakkı Tarık (Giresun) ve Osman Beyler
Niğde, Kayseri	Ahmet Hilmi, Halit, Reşit Beyler
Samsun, Giresun, Trabzon, Rize	Aziz Samih (Erzincan) ve Hasan Fuat Beyler
Sinop	Aptülhak Bey (Erzincan)
Sivas, Tokat, Amasya, Malatya, Şebinkarahisar	Aptülmuttalip, Rasim, Bekir Lütü Beyler
Tekirdağ	Faik Bey
Yozgat, Kırşehir, Çorum	Doktor Mustafa, Müfit Lütü, Münir Beyler

¹⁶ “Halk Fırkası’nın Dünkü İçtimanda”, **Vakit**, 14 Teşrinisani 1930.

¹⁷ “Fırka Teşkilatı ile Kimler Meşgul Olacak?”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1930.

¹⁸ “C.H.Fırkası Teşkilatını Yer Yer Gözden Geçirecek”, **Vakit**, 17 Teşrinisani 1930.

Söz konusu haberden 2 gün sonra, yani 19 Teşrinisaniden itibaren milletvekillerinin görev bölgelerine gitmeye başladığını öğreniyoruz.¹⁹ Bunun Cumhurbaşkanı'nın yurt gezisine çıktığı güne denk gelmesi, milletvekillerinin gönderildiği yerlerin onun seyahat güzergâhındaki iller olması dikkat çekicidir.²⁰ Dikkat çekici bir diğer nokta da tespit edilen illerin büyük bir kısmının görece SCF'nin etkili olduğu yerler olmasıdır.

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü üzere 26 heyette 54 milletvekili görevlendirilmiş ve toplam 46 ilde incelemelerde ve çalışmalarda bulunulmuştur.²¹ Görevlendirilen milletvekilleri CHF'nin taşra teşkilatında SCF'nin oluşturduğu sarsıntının giderilmesi, Serbest Fırka sonrası vilayetlerde durumun tetkik edilmesi ve yaklaşmakta olan mebus seçimleri ve sonrasında yapılacak büyük kongre için teşkilatların hazırlanması gibi işlerle meşgul olacaklardır. Görevlendirilen mebuslara bir talimatname verildiği ve bu doğrultuda çalışmalarının istendiğini anlaşılmaktadır.²²

2- Heyetlerin Raporlarında Tespit Ettikleri Sorunlar

Heyetler, görevli buldukları mıntikalarda yaptıkları çalışmalar neticesinde, gözlem ve tespitlerini içeren raporlar düzenlemişlerdir. Bu raporlar Aralık 1930 ile Mart 1931 tarihleri arasında kaleme alınarak CHF Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir. Heyetlerin yukarıda bahsi geçen faaliyetleri konusunda Parti merkezini bilgilendirmeyi amaçlayan bu belgeler bahsi geçen dönemde Halk Fırkasına dair önemli ve dikkat çekici bilgiler içermektedir.

Heyetlerin raporlarında ilk olarak SCF ve muhalif fırka karşısında CHF'nin pozisyonu anlatılmaktadır. Raporlara göre Serbest Fırka'nın etkili olmasında iktidar partisi teşkilatında var olan sıkıntıların büyük payı olmuştur.²³

¹⁹ "Fırka teşkilatı için Vazife Alan Mebuslar Mıntıklarına Gidiyor.", **Hakimiyeti Milliye**, 19 Teşrinisani 1930; "Teşkilat heyetleri hareket halinde", **Vakit**, 19 Teşrinisani 1930.

²⁰ Gazi 18 Teşrinisani 1930 günü akşamı yola çıkmıştır. "Gazi Hz. Bugün Seyahate Çıkıyor.", **Hakimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1930; Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:4, Sayı:23, Mart 2016, s.128-178.

²¹ İstanbul ve İzmir de ele alınacak iller arasındadır ve bu illerde de heyetler çalışmalarda bulunmuştur. Ancak bu iki ile ait raporlarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Dönemin gazetelerinde özellikle İstanbul heyetinin faaliyetlerine dair haberler yer almaktadır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivlerinde de herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

²² Kırklareli iline ait raporda "... Hattı hareketimi tayin edecek talimatnameyi beklemekle beraber Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski ve Pınarhisara uğrayarak tatbikata başladım; bu esnada da talimatnameyi aldım." denilmektedir. Bkz. **BCA**, 490/01-728.477.1.(Kırklareli iline ait kısım).

²³ Şevket Süreyya Aydemir de SCF'nin halktan kabul görmesinin başlıca sebeplerinden birinin CHF'de var olan "teşkilatsızlık" olduğu görüşündedir. Aydemir bu durumu CHF bahsi geçen dönemde "Atatürk hareketi olmuş ama Atatürk partisi yaratılamamıştır."

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) de heyetlerin henüz çalışmalarına başladığı günlerde benzer tespiti yapıyor:

“S.C.Fırkasının teşekkülü esnasında vuku bulan bazı hadiseler, C.H.Fırkasına, siyasi teşkilat itibarile epeyce zayıf olduğunu ispat etti. Doğrusu S.C.Fırkasının teessüsünden beklenen faydaların hiç biri olmadı ama, hükümet fırkasına hayli faydası dokundu. Onun sayesinde üstü örtülü birçok realiteler, bütün çıplaklıkları ile gözümüze çarptı. Meğer, S.C.Fırkası meydana çıkıp da hakiki vaziyeti örten perde kalkmasaydı, biz, daha uzun müddet gaflet uykusunda kalacaktık ve belki, bu uykudan, günün birinde, epeyce şiddetli bir sadme ile uyanacaktık.”²⁴

Bu bağlamda raporlar Serbest Fırka'nın hangi illerde ve ne derece başarılı olduğunu, teşkilatların muhalif fırka karşısında aldıkları tutumları, teşkilatların söz konusu durumdan ne ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Belgelerde Halk Fırkası örgütlerinin SCF'nin halk üzerinde oluşturduğu etki karşısında şaşkınlık yaşadıkları dile getirilmektedir. Bunun başlıca sebebi de uzun yıllar tek parti olmanın verdiği uyusuklukla açıklanmaktadır. Kısa süreli Terakkiperver deneyimi dışarıda bırakıldığında CHF 1923'ten 1930 yılına kadar herhangi bir parti mücadelesine girmemiştir. Seçimlere tek parti olarak girmenin verdiği rahavetin CHF örgütlerinin yeteri düzeyde çalışmamaları hatta bazı yerlerde hiç çaba sarf etmemeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. Raporlardan anladığımız kadarı ile SCF'nin etkili olduğu bazı yerlerde CHF yöneticileri muhalif fırkanın kurulmasına “*lakayt kalmışlar*” yeni fırka ile parti mücadelesi hususunda herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.²⁵ Kırklareli'nden sorumlu Şevket Bey'e göre, Serbest Fırka'nın süratle yayılmasında CHF teşkilatının iyi işlememesinin çok tesiri olmuştur.²⁶ CHF Denizli merkez kaza mutemedi Hüsnü Bey İstanbul'a kaçmıştır. Bunun yanı sıra muhalif fırka ile mücadele konusunda pek çok yerde herhangi bir girişimde bulunulmadığı tespiti de yapılmaktadır.²⁷ Konya'da, teşkilat SCF dolayısıyla dağılık bir halde iken Kırklareli'nin ilçesi Vize'de parti örgütü felce uğramıştır.²⁸

Sözleri ile ifade etmektedir. Yazara göre asıl mesele parti teşkilatının Atatürk'ün zihniyetini paylaşmıyor olmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, cilt:3, s.363-364.

²⁴ Yakup Kadri, “*C.H.Fırkası*”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani 1930, s.1.

²⁵ **BCA**, 490/01-728.478.1.; **BCA**, 490/01-728.477.1.

²⁶ **BCA**, 490/01-728.477.1. (Kırklareli iline ait kısım)

²⁷ **BCA**, 490/01-728.478.1. (Denizli iline ait kısım)

²⁸ **BCA**, 490/01-728.477.1. (Konya ve Kırklareli illerine ait kısımlar) Kırklareli raporunda “İki köy müstesna olmak şartıyla kaza halkının ekseriyeti serbestçi olmuş” ifadesine yer veriliyor. **A.g.b.**

Raporlarda asıl dikkat çekici nokta iktidar partisinin teşkilatlanma konusunda yaşadığı sorunlardır. 1923'te kurulurken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri Halk Fırkası şubelerine çevrilmişti. Bununla birlikte Parti, Milli Mücadele yıllarında kurulmuş olan asker-bürokrat sınıflar ile eşraf kesim arasındaki ittifakı büyük ölçüde sürdürmüştür. Dolayısıyla teşkilatlanma konusunda gözle görünür bir çaba sarf edilmemiştir. CHF kuruluşundan 7 yıl sonra SCF deneyimi ile birlikte teşkilatlanma konusunda sorunları olduğunu fark etmiştir. Bu noktada taşra örgütleri için gönderilen milletvekilleri önemli sorunlar tespit etmişler ve bunları büyük ölçüde parti merkezine aktarmışlardır.²⁹ Raporlara göre öncelikli olarak, oluşturulmuş olan teşkilatlar çok zayıftır. Milletvekilleri 46 şehir dolaşmıştır. Bu illerin neredeyse tamamında parti örgütü içinde problem ya da problemlerden bahsedilmektedir. Bunlardan biri parti teşkilatının kurulmuş olmasına karşılık teşkilat heyetinin çalışma anlamında varlık göster(e)memiş olmasıdır. Edirne Uzunköprü'deki durum "*fırka mevcut alaka mefkut*" sözü ile ifade edilirken³⁰ Sinop Ayancık idare heyeti için "*şayanı esef cansızlık ve perişanlığın timsali*" deniliyor.³¹ Manisa'da, teşkilat bir iki yerde ez cümle sağlıklı bulunmuştur. Burdur ve Isparta teşkilatları da esaslı surette şekillenmemiş haldedir.³² Bazı kazalarda ne fırkaya üye olanların isimlerine ne de idare heyetlerinin kararlarına dair defterler bulunabilmiş ve halk genel itibarıyla ihmal edilmiştir. Yine Burdur'un kazalarında parti teşkilatı yok denecek bir haldedir.³³

Adana'da ise Fırkaya üye sayısı halkın %5'ini bile geçmemiş, bazı bölgelerde teşkilat adına hiçbir şey yapılmamıştır. Bu durumun sebebi CHF'nin Gazi gibi halk nezdinde her emir ve iradesine itaat edilen biri tarafından idare edilen tek bir parti durumunda olmasına bağlanmaktadır. Yine bölgeye ait rapora göre tek parti olunması muhalefetle mücadeleye girişilmeden seçimlerin kolaylıkla atlatılmasını sağlamıştır. Ayrıca halkın, partinin bir üyesi olarak kabul edilmesi teşkilata üye kaydına önem verilmemesini ve üye sayısının sınırlı kalmasını da beraberinde getirmiştir.³⁴

Bursa'da da parti örgütü zayıftır. Bazı yerlerde aylardan beri toplantılar yapılmamış olup buralardaki parti ocakları kapalıdır ve "*bir kısmı takımıyla Serbest Fırkaya geçmiş, onun kapanması sonrası da tamamıyla dağılmıştır.*

²⁹ CHF'nin taşra örgütlenmesinden bahsederken 1930'lu yıllarda ve hatta sonraki yıllarda, bazı doğu illerinde partinin herhangi bir teşkilata sahip olmadığını da vurgulamak gerekir.

³⁰ BCA, 490/01-728.478.1. (Edirne iline ait kısım)

³¹ BCA, 490/01-728.477.1. (Sinop iline ait kısım)

³² BCA, 490/01-728.477.1. (Manisa iline ait kısım)

³³ BCA, 490/01-728.478.1. (Antalya, Burdur ve Isparta illerine ait kısım)

³⁴ BCA, 490/01-728.477.1. (Adana, Mersin ve Cebelibereket illerine ait kısım)

Belediye reisi ve azalarının verilen resmi malumata rağmen Serbest Fırkaya geçmiş kimseler” olduğu görülmüştür. “Yenişehir köy ocaklarına varıncaya kadar dağılmıştır. Mustafakemalpaşa’da durum bu kadar kötü değil ise de parti prestijini kaybetmiştir.”³⁵

Hacim Bey’e göre de Serbest Fırkanın belediye seçimini kazandığı Susurluk’ta muhalif beş yüz oya karşılık kırk elli oyun CHF’ye çıkması burada parti mevcudiyetinin olmadığını göstermektedir.³⁶ Yine Muğla’nın 174.000 nüfusa sahip olmasına karşılık yeni girişim ile birlikte üye sayısı 20.000 e ancak ulaşmıştır. Muğla Milas’ta muntazam bir deftere bile rastlanmadığı gibi kazanın üç nahiyesiyle 93 köyünün hiç birisinde ocak teşkilatı bulunmamaktadır.³⁷

Kangal, Şhirkışla ve Hafik kazalarındaki fırka örgütünün de zayıf olduğu tespit edilmiştir. Üyelerin önemli bir kısmının hatta idare heyetlerinde yer alan bazı kişilerin okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir.³⁸ Kayseri’de kayıtsızlığın fırka nizamnamesinden bihabersizliğe kadar vardığı ifade edilmektedir.³⁹ Benzer durum Yozgat, Çorum ve Kırşehir illerinden sorumlu heyet tarafından da dile getirilmektedir.

Raporlarda iktidar partisi teşkilatı hakkında tespit edilen sıkıntılardan biri de parti çalışmalarında yapılması gereken işlemlerin yapılmamış veyahut eksik yapılmış olmasıdır. Örneğin Aksaray’da bazı yerlerde üye kayıt defterleri tutulmamış, üyelik basit bir merasimden ibaret görülmüştür.⁴⁰ Eskişehir ve Kütahya’da CHF’ye üye kaydı yapılırken partinin açık bir hedef amaçlanıp maksat ve ihtiyacın gerektirdiği esas yerine üye sayısını fazla göstermek yoluna gidilmiş ve bu durum başarı olarak nitelenmiştir.⁴¹

Edirne’de ise nizamnamenin idare heyetlerine ait faslında belirtilen vazifelerin hiç birinin yerine getirilmediği tespit edilmiştir.⁴² Denizli kaza heyeti iki senede bir defa bile toplanmamış, üye defteri düzensiz olduğu için ne kadar üyenin olduğu anlaşılamamıştır. Benzer durumun Sarayköy ve Buldan kazaları içinde söz konusudur. Denizli’de neredeyse tüm kazalardaki parti yöneticileri “*halkı tatmin edecek evsaf ve kabiliyetten mahrum*” vaziyettedir.⁴³ Yine Yozgat’ta 1926 senesinde fırka üyeleri bir deftere

³⁵ BCA, 490/01-728.478.1. (Bursa iline ait kısım)

³⁶ BCA, 490/01-728.478.1. (Balıkesir iline ait kısım)

³⁷ BCA, 490/01-728.477.1. (Muğla iline ait kısım)

³⁸ BCA, 490/01-728.477.1. (Sivas iline ait kısım)

³⁹ BCA, 490/01-728.477.1. (Kayseri iline ait kısım)

⁴⁰ BCA, 490/01-728.477.1. (Konya ve Aksaray illerine ait kısım)

⁴¹ BCA, 490/01-728.478.1. (Kütahya ve Eskişehir illerine ait kısım)

⁴² BCA, 490/01-728.478.1. (Edirne iline ait kısım)

⁴³ BCA, 490/01-728.478.1. (Denizli iline ait kısım)

yazılmış ancak ondan sonra bu deftere hiçbir aza eklemesi yapılmadığı gibi başka bir aza defterine de rast gelinmemiştir.⁴⁴

Raporlarda parti teşkilatında çalışacak “bu işten anlayan” kişi bulmanın da önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Giresun’da “*firkayı ve firkacılığı anlayacak şahsiyetler yoktur.*” Firkacılık doğrudan doğruya şahsi menfaatlere istinat etmektedir.⁴⁵ Yine Karadeniz Bölgesi’nde görevli bulunan heyete göre “*fırka heyetleri mühim olan vazifelerini ifa edecek kabiliyette bulunmadıklarından bunların başında, hariçten gönderilmiş bir zatın bulunması ve tenvir, irşat vazifesini idare etmesi zaruridir.*”⁴⁶ Benzer durum Bursa için de geçerlidir.

Söz konusu heyetlerin düzenlediği raporlarda yalnız Çankırı ve Kırşehir’de fırkanın durumu iyi bulunmakla birlikte Çankırı’da teşkilatın sadece seçimlerde çalıştığına dikkat çekilmektedir.⁴⁷

Fırka’da yaşanan teşkilatlanma sıkıntısını artıran bir diğer nokta da parti içi çekişmelerin varlığıdır. Neredeyse kişisel çekişmelerin olmadığı hiçbir teşkilat yoktur.⁴⁸ Yazılanlara göre SCF’nin kurulmasında parti içi çekişmelerin de payı olmuş, fırka içerisinde yaşanan çatışma ve ayrılıklar yeni partinin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Zira Halk Fırkası’ndan ayrılanların da muhalefet fırkasının kurulmasında rol aldıklarına dikkat çekiliyor. Diğer taraftan partiden ayrılmalar CHF’nin Serbest Fırka karşısında güç kaybetmesine yol açmıştır.⁴⁹

Tokat’ta da kişisel çekişmelerden kaynaklı sıkıntıların olduğu “*Gittiğimiz yerlerde ve bilhassa Tokat’taki firkamız mensupları arasında gördüğümüz ve işittiğimiz münaferetler mümkün mertebe giderilmiştir*” sözleri ile anlatılmaktadır.⁵⁰ Kocaeli’nde belediye seçimleri sırasında şahsi husumetler nedeniyle idare heyetinin istifa etmiştir.⁵¹ Burdur ve Giresun’da

⁴⁴ BCA, 490/01-728.477.1. (Yozgat, Çorum ve Kırşehir illerine ait kısım)

⁴⁵ BCA, 490/01-728.477.1.(Samsun, Giresun, Rize ve Trabzon illerine ait kısım). A. Hamdi Başar da “İnkılabın ve İnkılapçı elemanın merkezi olması lazım gelen Halk Fırkası, Birçok yerde menfaatçıların elinde ve emrinde çalışıyordu.” Sözleri ile benzer gözlemi yapmaktadır. Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi, Ankara 1981, s.21.

⁴⁶ BCA, 490/01-728.477.1. (Samsun, Trabzon, Rize ve Giresun illerine ait kısım)

⁴⁷ BCA, 490/01-728.477.1. (Çankırı ve Kırşehir illerine ait kısımlar)

⁴⁸ CHF Yozgat teşkilatında yaşanan çekişmeler için bkz. Hatice Güzel Mumyakmaz, “Bahri Tatlıoğlu: Sivas Kongresi Yozgat Azası, Son Osmanlı Mebusanı ve Büyük Millet Meclisi Yozgat Mebusu, Samsun İstiklal Mahkemesi Üyesi”, *Akademik Hassasiyet*, Cilt:5, sayı:10, yıl:2018.

⁴⁹ BCA, 490/01-728.477.1; BCA, 490/01-728.478.1.

⁵⁰ BCA, 490/01-728.477.1.(Tokat iline ait kısım)

⁵¹ BCA, 490/01-728.478.1.(Kocaeli iline ait kısım)

kişisel meseleler SCF'nin kurulmasına yol açmıştır.⁵² Yine Edirne'de idare heyetine karşı bazı kişilerin şahsi sorunlar yaşaması partinin SCF karşısındaki durumunu zayıflatmıştır.⁵³ Çankırı'da iki kişi arasında senelerden beri devam eden düşmanlık CHF'yi zayıf göstermektedir.⁵⁴ Muğla'da da vilayet fırka yönetiminin kendi ile alakadar olup parti ve belediye işlerini ihmal etmeleri, parti içinde kişisel çatışmalara yol açmıştır.⁵⁵

Fırka içi çatışmaların nedenlerinden biri de makamların belirli kişilerin elinde toplanmış olmasıdır. Hiç kuşkusuz bu durum parti içinde var olan sorunları daha da belirginleştirmiş hatta fırka mensuplarının ve halkın partiden uzaklaşmalarına sebebiyet vermiştir. Örneğin Kayseri'de şahıslardan ve inhisarcılıktan şikayet olunduğuna değiniliyor ve “*üç dört senedir bir defa olsun reylerine müracaat edilmediğinden kargın hale gelmişler*” tespiti yapılıyor.⁵⁶

Keşan'da Halk Fırkası'ndan ayrılarak SCF'yi kuran kişiler, fırka yönetiminde fikirlerine önem verilmediği, teşkilat yönetiminde aynı kişilerin bulunmalarının partiden ayrılmalarına neden olduğunu görevli mebuslara bildirmişlerdir.⁵⁷ Burdur, Antalya ve Isparta illerinde de halk ihmal edilmiş ve parti yönetimi birkaç kişinin tekeline girmiştir.⁵⁸ Bursa'da Gemlik ve Orhaneli dışındaki tüm kazalarda fırka teşkilatı bölünmüş haldedir. Burada “*bir tarafta fırka yönetimini elinde bulunduran ve sahip oldukları mevki nüfuzları için kullananlar, bu kişilerin fırka teşkilatını kendi tekellerinde buldurmasına karşı olan ve bu nedenle SCF teşkilatının tesisine yardımcı olanlar, bir de iki taraf arasında gidip gelenler vardır.*”⁵⁹

Karadeniz mıntıkasında çalışmalarını sürdüren heyet de parti teşkilatının “*mahdut bir zümrenin inhisarı altında kaldığı*” görüşündedir. Heyete göre söz konusu durum CHF'nin kuvvetlenmesine ve halk üzerinde bir sempati uyandırmasına engel olan en kuvvetli sebeptir.⁶⁰

Yalnız parti idare heyetlerindeki görevler değil Türk Ocakları, Himaye-i Etfal gibi Halk Fırkası ile irtibatlı cemiyetlerdeki önemli makamların da aynı

⁵² BCA, 490/01-728.478.1.(Antalya, Burdur ve Isparta illerine ait kısım); BCA, 490/01-728.477.1.(Samsun, Giresun, Trabzon ve Rize illerine ait kısım)

⁵³ BCA, 490/01-728.478.1.(Edirne iline ait kısım)

⁵⁴ BCA, 490/01-728.477.1.(Çankırı iline ait kısım)

⁵⁵ BCA, 490/01-728.477.1.(Muğla iline ait kısım)

⁵⁶ BCA, 490/01-728.477.1.(Kayseri iline ait kısım)

⁵⁷ BCA, 490/01-728.478.1.(Edirne iline ait kısım)

⁵⁸ BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım)

⁵⁹ BCA, 490/01-728.478.1.(Bursa iline ait kısım)

⁶⁰ BCA, 490/01-728.477.1. (Samsun, Giresun, Trabzon ve Rize illerine ait kısım)

kişilerin tekelinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶¹ Serbest Fırka'nın güçlü olduğu Denizli'de belediye meclisi üyeliği, tayyare, Türk Ocağı, Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer, ticaret odası, ziraat odası, anonim şirketler heyeti idare üyeliklerinin belirli kişilerin elinde bulundurulmasının rahatsızlığa yol açtığı bildiriliyor. Bu ilde şahsi tahakkümlere yer verilmeyeceği ve mutemedin kardeşinin belediye başkanı olmayacağı konusunda teminat verilmesi üzerine münevverler ve bölgenin ileri gelenleri başta olmak üzere halkın partiye ilgi ve alakası sağlanmıştır.⁶²

Kütahya ve Eskişehir bölgesine ait raporlarda bütün mutemetlerin sırayla birbirlerini tuttukları, aynı şahısların sürekli mutemet ve idari heyetleri teşkil ettikleri ve bütün mevkileri kendilerine tahsis ettikleri bilgisine yer verilmektedir. Söz konusu belgede “*umumi meclis azalığı ticaret odası, Himaye-i Etfal, Tayyare Cemiyetleri, Türk Ocağı riyasetlerini nefsinde cem eden mutemetler çoktur*” denilmektedir.⁶³ Bu durum münevver gençleri firkadan soğutmuş ve uzaklaştırmıştır.

İktidar partisinin zayıf olmasındaki bir diğer sebep mutemetlerdir.⁶⁴ Mutemetlerin gerek parti mensuplarına gerekse halka karşı olumsuz tavır ve tutumları da partiye olan ilginin azalmasına neden olmuştur.⁶⁵ Denizli'de mutemetlerin tavrı halkın hoşnutsuzluğuna yol açmıştır. Burada idare heyetlerine önem verilmemiş, mutemetlerin arzu ve kanaatlerine muhalif

⁶¹ Başta Türk Ocakları olmak üzere Muallimler Birliği, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Tayyare Cemiyeti gibi kuruluşlar 1927 yılında CHF'nin hars kuruluşları olarak kabul edilmiş ve bahsi geçen teşekküllerin başkanlarının CHF müfettişlerince onaylanması kararı alınmıştır. Bkz. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, TBMM Matbaası, Ankara 1927, s.11.

⁶² **BCA**, 490/01-728.478.1.(Denizli iline ait kısım)

⁶³ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısımlar)

⁶⁴ Mutemetlik makamı 1923 nizamnamesi ile oluşturulmuştur. Umumi Heyet-i İdare tarafından seçilen mutemetlerin görevi için şöyle denilmektedir: “Vilayet mutemedi firkanın vilayette mümessilidir. Hudud-u vezaifi, firkanın gaye-i teşekkülü”dür. Umumi Heyet-i İdare ile haberleşmek, kaza mutemetini tayin etmek de görevleri arasındadır. Kaza mutemedi de kazada fıkranın temsilcisidir ve ocak heyetlerine rehberlik etmekle görevlidir. 1927 Nizamnamesi'nde de mutemetlerin vazifesi değişmezken bu kişilerin parti müfettişleri tarafından atanması kararlaştırılmıştır. Bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 380-381, 402.

⁶⁵ CHF yönetimi de mutemetlerden kaynaklı rahatsızlıkların farkındadır. Nitekim İzmir'den sorumlu heyette yer alan Vasıf Bey şehre geldiğinde basına bir demeçte “Mutemetlik mülğadır... Fırka azası toplanacak içlerinden arzu ettiklerini heyete intihap edecekler. Bu hususta hiç bir yerden ve hiç birimiz tarafından namzet gösterilemeyecek ve azanın itimat ederek intihap ettiği vilâyet heyeti firkanızın doğrudan doğruya mümessili bulunacaktır.”, “Vasıf B. Ve Arkadaşları İzmir'de”, **Vakit**, 23 Teşrinisani 1930, s.3.

fikir öne sürenler parti disiplinine itaatsizlik suçlaması ile heyetten çıkarılmışlardır.⁶⁶

Balıkesir Bigadiç'te de Halk Fırkası mutemedi Kenan Beyin fazla asabi ve şiddetli tavrı pek çok kişinin muhalif fırkaya geçmesine neden olmuş ve belediye seçimlerini SCF kazanmıştır.⁶⁷ Karadeniz Bölgesi'nden sorumlu heyetin aktardığına göre Samsun'da halkın arzusuna hiç mutabık olmayan idare heyeti ve kaza mutemetleri halka yüksek bir mevkiden bakarak onlarla meşgul olmamışlar ve Fırkaya girmesi gereken bazı kimseler alınmamıştır.⁶⁸

Çanakkale iline ait raporda da, birkaç istisna dışında fırka mutemetleri ile idare amirleri arasında anlaşmazlıkların olduğu anlatılmaktadır. Belgede konuyla ilgili olarak şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Bu hal devlet otoritesini zedelediği gibi fırkayı da en büyük zafa doğru sürüklemiş, yavaş yavaş kıymetli unsurlarını kaçırmaya başlamış ve biraz sonra halkın tam bir alakasızlığıyla karşılaşmıştır. Pek dar bir mühit çok az bir insanla kalan fırka mensupları bu zaafın hakiki sebebini aramayıp dışardan gelen şikâyetlere ağır muameleler ve tehditlerle mukabele etmişler ve bütün bunları fırkaya muhalefet şeklinde göstermişler ve kendilerinden herkesi büsbütün soğutmuşlardır.”⁶⁹

Sinop'ta incelemelerde bulunan Aptülhak Bey de mutemetlik ve müfettişliğin yeniden ele alınması gerektiği görüşündedir.⁷⁰

Memurların halka karşı takındıkları tavrın da partiye olan alakayı etkilediğinin altı çiziliyor. Raporlarda, halkın şikâyetlerine de yer verilmektedir. Memurlar söz konusu şikâyetlerin ilk sırasında yer almaktadır. Halk tarafından devletin, daha doğrusu iktidardaki CHF'nin, uzantısı olarak algılandığı düşünüldüğünde bu durum teşkilatın halk nazarında itibarını zedeleyen bir etken olduğu söylenebilir. Nitekim Bursa iline ait raporda şöyle denilmektedir: “ *Bu müşkülât ve şikâyetlerin çoğu kanunları tatbik eden memurların bazı indi hareketlerinden neşet etmekle beraber halk yalnız zevahir görebildiği için işin hakikatine nüfuz edememekte ve binnetice her şey Hükümete yüklenmektedir.*”⁷¹

⁶⁶ BCA, 490/01-728.478.1.(Denizli iline ait kısım); ayrıca bkz. BCA, 490/01-728.478.1.(Adana, Cebelibereket ve Mersin illerine ait kısım)

⁶⁷ BCA, 490/01-728.477.1.(Balıkesir iline ait kısım).

⁶⁸ BCA, 490/01-728.477.1.(Samsun, Giresun, Trabzon ve Rize illerine ait kısımlar)

⁶⁹ BCA, 490/01-728.478.1.(Çanakkale iline ait kısım)

⁷⁰ BCA, 490/01-728.477.1.(Sinop iline ait kısım)

⁷¹ BCA, 490/01-728.478.1.(Bursa iline ait kısım); Afyon heyeti de benzer duruma dikkat çekiyor. Bkz. BCA, 490/01-728.478.1.(Afyon iline ait kısım)

Çanakkale ve Denizli’de de memurların içinde bulunduğu durum partinin zayıflamasında önemli bir etken olarak gösterilmektedir.⁷² Muğla’da ise memurların suiistimallerinin halkta rahatsızlık uyandırdığının ve bu durumun muhalefet tarafından kullanıldığının altı çizilmektedir.⁷³

CHF içinde yaşanan bu sıkıntılar gerek SCF’nin vilayetlerde şube açmasında gerekse muhalif fırkaya üye olanların sayısının artmasına katkı sağlamıştır. İktidar partisinden söz konusu nedenlerle ayrılanların veya partiye dahil olamayanların Serbest Fırka’ya katıldıkları da anlaşılmaktadır.

Para sıkıntısı da raporlarda teşkilatlar açısından önemli bir mesele olarak kaydediliyor. Denizli’de “*bütün kazalar mali aciz içindedir*” denilmektedir.⁷⁴ Konya teşkilatının da mali vaziyeti iyi değildir. Bu ilde üye aidatı çok toplanamamış, bazı yerel yardımlar dışında nakit para temin edilememiştir.⁷⁵ Teşkilatların mali sıkıntılarının giderilmesi için merkezden yardım yapılması önerisinde bulunulmaktadır.⁷⁶

Edirne’de ise aidatların matbu koçanlar ile ve düzenli olarak toplanmadığının, bunun da teşkilata karşı güvensizliğe ve hoşnutsuzluğa yol açtığı zikrediliyor. Bu ilden sorumlu olan Faik Bey İzmir, İstanbul, Samsun gibi nispeten zengin ve müreffeh şehirler dışındaki yerlerdeki teşkilatın sadece aidatlarla yaşayabilmesinin mümkün olmadığı görüşündedir.⁷⁷

Heyetlerin raporlarında münevver gençlerin ihmal edilmiş olmasının ve parti teşkilatında bunlara yer verilmemesinin de CHF örgütlenmesinin zayıf olmasında payının olduğu üzerinde durulmaktadır.⁷⁸ Söz konusu zümrenin partiye dahil edilememesinde Türk Ocakları gibi kuruluşların çaba sarf etmemiş olması da eleştirilmektedir.⁷⁹ Bu meselede ilginç olan nokta, raporlarda milletvekillerinin sıklıkla münevverlerin partiye ve teşkilata kazandırılması üzerinde durmalarına karşılık halkın partiye kazandırılmasına dair bir çaba veya vurguya rastlanmamasıdır.

Raporlarda esas dikkat çekici nokta, vilayetlerde gerek halkın gerekse CHF mensuplarının parti prensiplerini, rejimi ve inkılapları benimseme konusunda önemli eksiklerin olmasıdır. Bu durum 40 tan fazla ili gezen 26

⁷² BCA, 490/01-728.477.1. (Çanakkale ve Denizli illerine ait kısımlar)

⁷³ BCA, 490/01-728.477.1. (Muğla iline ait kısım)

⁷⁴ BCA, 490/01-728.478.1. (Denizli iline ait kısım)

⁷⁵ BCA, 490/01-728.477.1. (Konya iline ait kısım)

⁷⁶ BCA, 490/01-728.477.1.(Kırklareli iline ait kısım)

⁷⁷ BCA, 490/01-728.478.1.(Edirne iline ait kısım)

⁷⁸ BCA, 490/01-728.478.1.(Antalya, Burdur,İsparta illerine ait kısım)

⁷⁹ BCA, 490/01-728.477.1.(Niğde ve Kayseri illerine ait kısım)

heyetin hepsinin istisnasız hemfikir olduğu ve merkeze gönderdikleri raporlarda bilhassa üzerinde durdukları bir meseledir.⁸⁰

Yozgat, Çorum, Kırşehir illerinde faaliyetlerde bulunan heyet “*fırkanın umumi esasları bilhassa halkçılık, laiklik ve mutedil devletçilik hakkında arkadaşların ekseriyeti azimesi muhtacı tenvir haldedir.*” diye yazmaktadır. Yine heyete göre Kırşehir’de kaza ve köylerde halkın dörtte üçü prensipleri “*layıkıyla anlayamamışlardır.*”⁸¹

Edirne’de “*Taşralarda hayli münevver geçinen birçok insanlar vardır ki cumhuriyetin demokrasinin layıklığın manasını henüz anlamamış ve fırkanın bu nıkkatesasiyye hakkındaki umdelerinin mahiyetini kavramamış olmaktan mütevellit*” bir kesim vardır.

Samsun’da CHF’de “*azalışa girenlerin hiç birisi fırkanın umdelerini bilmiyordu. Fırka esasları kimseye telkin olunmamıştır... Köylüler toptan fırkaya mal edilmişlerdir. Tabii fırka hakkında hiçbir malumat ve kanaatleri yoktur.*” denilirken Karadeniz heyeti “*Halk, memleket meselelerinin en basit cephelerinin bile cahilidir*” sözleri ile tabloyu anlatmaktadır.⁸²

Çanakkale’de Fırka başında bulunanların inkılâbı ve parti prensiplerini anlayamamış olmasından yakınılmaktadır.⁸³ Benzer şekilde Kastamonu’da da bütün parti teşkilatının ve mensuplarının Fırkanın ve Fırkaya istinat eden Hükümetin faaliyetleri ve programı hakkında tenvir edilmeye şiddetle

⁸⁰ Hilmi Uran da anılarında, bahsi geçen dönemde geniş halk kitlelerinin inkılabına henüz ısınmamış olduğuna dikkat çekmektedir. Uran’a göre “...yukarıdan aşağıya bir baskıyla halk kitlelerine empoze edilen içtimai yenilikler, halkın benliğine işleyinceye kadar korunup durmadıkça ve isteğe bırakılmadıkça, cemiyet bünyesinde tutunamamak tehlikesine maruzdurlar.”Uran, **a.g.e.**, 197.

⁸¹ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Yozgat Kırşehir ve Çorum illerine ait kısım) aynı güzlerde gözlemlerde bulunan Cumhurbaşkanı’nın da aynı konuya dikkat çekmesi tesadüf olmasa gerekir. Gazi İstanbul Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada “...Yolun çalıştığımız büyük mefkureyi halkın kalbinde bir fikir haline geçirmelisiniz... Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Birtakım kelimeler var ki sık sık telaffuz edildiği halde hatta münevverlerimiz arasında onu tamamıyla anlayanlar çok değildir. Halkçılığın ne olduğunu, esaslarının neden ibaret bulunduğunu, halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler deruhte etmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lazımdır. Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz, bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz...” **Vakit**, “*Gazi Hazretlerinin Dünkü Ziyareti*”, 19 Kanunuevvel 1930. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, cilt: 2, s.290-291.

⁸² **BCA**, 490/01-728.477.1.(Samsun, Giresun, Rize ve Trabzon illerine ait kısım)

⁸³ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Çanakkale iline ait kısım)

ihtiyaçları olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle halkın ve bilhassa fırka üyelerinin prensipler hakkında aydınlatılması istenmektedir.⁸⁴

Afyon Heyeti durumu “*Herhangi bir hadise memleketin şurasında burasında bir teşevvüş (karışıklık) husule getiriyorsa bunun en başlıca sebebi, halkın bizi ve fırkayı bilmemesinde aramalıdır.*” sözleri ile ifade etmektedir.⁸⁵ Kırklareli’ne ait raporda da şöyle yazmaktadır: “*Fırkamızın maksat ve gayeleri halka anlatılmamış ve fırka mefhumu her sene toplanıp gösterilen her hangi bir namzede rey vermekten ibaret kalmıştır. Memlekette olup biten ve halkı alakadar eden işler hakkında fırka kanalından bir şey duymak ve öğrenmek isteyen fırkacılara hiçbir şey söylenmemiş, fırkacılığın zevki tattırılmamıştır.*”⁸⁶

Eskişehir ve Kütahya bölgesine dair raporda yer alan şu ifadeler oldukça çarpıcıdır: “*köyle kasaba, kasaba ile şehir arasında asırlık farklar vardır... asıl halkla meşgul olunmamıştır. Halka bir gaye bir kanaat telkin olunmamış ve medeni ve siyasi vazifeleri öğretilmemiştir. Halkın reyini elinden vergi gibi almaktayız.*”. Fırkanın asıl gücünün Gazi’den kaynaklandığı vurgulanmakta ve üye sayısından ziyade üyelerin parti değerlerine ne derece bağlı olduğuna önem atfedilmektedir. Adı geçen heyet partiye dair gözlemlerinde “*cumhuriyet nedir, ne anlıyorsun?*” sorusuna “*Cumhuriyet gazi paşadır.*” cevabını aldıkları, “*Teşekkül ve infisah eden serbest fırka ile fırkamızın prensipleri arasındaki mütefarik hututu idrak ve icabında münakaşa ve izah edecek kaç idare heyeti reisi(muhtemet) vardır.*” İfadelerine yer veriliyor. Parti teşkilatının halkla temas etmediği, inkılaplar ve yapılanların halka anlatılması konusunda pek bir çaba sarf edilmediğinin altı çiziliyor.⁸⁷

Bu sorun üzerinde yine hem fikir olunan nokta teşkilatın bu hususta gayret göstermemiş olmasıdır. Edirne raporunda taşralarda münevver geçinen pek çok kişinin parti prensipleri hakkında bilgiye sahip olmadığı, bu hususta halkın rehberi olması lazım gelen idare heyetlerinin herhangi bir çabalarına rastlanmadığı gibi bu konuda teşkilat yönetimine merkezden de

⁸⁴ BCA, 490/01-728.477.1.(Kastamonu ve Çankırı illerine ait kısım)

⁸⁵ BCA, 490/01-728.478.1.(Afyon iline ait kısım)Heyete göre “Devletin siyasi aliyesi büyük inkılaplar geçirmiş, demokrasinin en mütakamil şekilleri alınmış ve en iyi kanunlar çıkarılmış... bütün bunlardan halkın çokluk haberi yoktur. Halkın fiilen gördüğü şey o küçük memurların küçük kabahatlarıdır. Demokrasinin en mütakamil şekli kabul edilmekle beraber halka bu hususta lazım olan terbiye de verilmiş değildir. Bunları toplayıp ta memleket sizindir. Yükselmesi için ne düşünüyorsunuz, neye ihtiyaç vardır diye sorulmamıştır.” **A.g.b.**

⁸⁶ BCA, 490/01-728.477.1.(Kırklareli iline ait kısım)

⁸⁷ BCA, 490/01-728.478.1.(Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısım)

teşvik ve direktif gelmediği bildirilmektedir.⁸⁸ Anlaşılan o ki halkı ve parti mensuplarını aydınlatma konusunda yalnız vilayet idare heyetlerinin değil parti merkezinin ve milli teşekküllerin de kayda değer bir çalışma yapmadığı düşünülmektedir.

CHF vilayet ve kaza idare heyetlerinin büyük ölçüde egemen olduğu söylenen milli teşekküllerin durumuna da raporlarda yer verilmektedir. Bir kaç istisna şehir dışında milli teşekküllerin de çalışmadığı, kendilerinden beklenen görevleri pek de yapamadıkları zikrediliyor. Özellikle Türk Ocaklarının vilayet ve kaza merkezlerinde çok pasif olduğu, faaliyetlerinin kısıtlı olduğu hatta bazı yerlerde kapalı denecek vaziyette bulunduğu aktarılıyor.⁸⁹ Partinin yan kuruluşları olarak görülen bu yapıların halkın, bilhassa da genç ve münevver kesimin partiye kazandırılması konusunda çaba sarf etmemişler, aksine bazı yerlerde SCF'yi desteklemişlerdir.⁹⁰

Afyon'da Türk Ocakları ve Muallimler Birliğinin müspet sahalarda çalıştığına, iş görüldüğüne şahit olunmadığı, senenin muayyen günlerinde toplanıp dağıldıklarına işaret edilmektedir. Türk Ocakları ve Muallimler Birliği genel merkezlerinin şubeleriyle daha çok iletişimde ve temasta bulunması istenmektedir.⁹¹

Bu tarihlerde yurt gezisinde olan Mustafa Kemal Paşa Aydın'da Türk Ocağı idare heyeti ile yaptığı görüşmede kendisine harcırah ve vasıtasızlıktan yakınılması üzerine şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafını düşünmediklerini hatırlatarak bir ülküye gönül verenlerin amaçları uğrunda her türlü zahmet ve fedakârlıktan zevk alacaklarını belirtmiştir.⁹²

3- Heyetlerce CHF Teşkilatlarını Güçlendirmek İçin Yapılması Gerekenler

Mebuslar raporlarında CHF teşkilatında gözlemledikleri sorunların giderilmesi için yaptıkları faaliyetlere ve önerilere de yer vermişlerdir. Heyetlerin tamamı milli teşekküllerle, özellikle Türk Ocakları ve Muallim

⁸⁸ BCA, 490/01-728.478.1.(Edirne iline ait kısım)

⁸⁹ BCA, 490/01-728.478.1.(Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısım)

⁹⁰ BCA, 490/01-728.478.1.(Çanakkale ve Bursa illerine ait kısımlar); BCA, 490/01-728.477.1.(Konya ve Aksaray illerine ait kısım). Örneğin Burdur ve Antalya illerinde SCF'ye geçişler söz konusudur. BCA, 490/01-728.478.1(Burdur, Isparta ve Antalya illerine ait kısım).

⁹¹ BCA, 490/01-728.478.1.(Afyon iline ait kısım)merkezlerin ve maarif vekaletinin gençlere halkçılık fikrini aşılması gerektiğinin altı çizilmektedir.

⁹² "Gazi Hz. Nazillide", **Vakit**, 5 Şubat, 1931.

Birlikleri ile görüşmüşlerdir.⁹³ Partinin güçlendirilmesi konusunda destekleri vurgulanırken bilhassa öğretmenler üzerinde durulmuştur. Öğretmenlerin Halk Fırkasını, rejimi ve inkılapları halka anlatma konusunda önemli bir işleve sahip oldukları, dolayısıyla onlardan daha çok gayret etmeleri talep edilmiştir.

Gazi de aynı günlerde Konya'yı ziyaretinde yaptığı konuşmasında “*biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz. Aralarında maksadı anlamamış olanlar bulunabilir. En nihayet bunlara milli ve siyasi vazifelerimizi anlatmak fırka teşkilatımıza, fırkamızın bir şubesi olan Türk Ocaklarına ve her yerde behemahal Türk Ocaklarının içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları icabeden muallimlere teveccüh eder.*”⁹⁴ sözleri ile aynı vurguyu yapmaktadır.

Söz konusu belgelerde iktidar partisinin doğal üyesi olarak görülen öğretmenlerin partiye dâhil edilmesi de fırka yönetiminden istenmektedir.⁹⁵ Parti prensiplerini ve cumhuriyet rejimini halkın anlayacağı bir dille anlatabilmek için öğretmenlerden bilhassa köy öğretmenlerinden faydalanılması üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle de CHF'ye alınmaları gerektiği hususunda ısrar edilmektedir. Örneğin Muğla'dan sorumlu bulunan heyet, “*inkılâbın müdafaa ordusunun zabitan heyeti olan*” muallimlerin inkılâpla münasebeti olmayan idarelerin oluşturduğu kaideler ile fırkanın dışında kalmaması gerektiğinin altını çizmekte⁹⁶Eskişehir heyeti öğretmenlerin fırkaya kaydının sağlanması, bu vesile ile Muallimler Birliği ve Türk Ocakları ile fırkanın fikri mesaisinin temin edilmesi fikrini ileri sürmektedir.⁹⁷

Bu doğrultuda genç ve münevver kesimin fırka dâhiline alınarak harsi mesai yapmaları için İdman, Türk Ocakları, Muallimler Birliği gibi milli teşekkülleri himaye etmek gerektiğinin altı çiziliyor. Milli kuruluşlar halkı aydınlatma konusunda daha etkin hale getirilmelidir. Söz konusu gaye için milli kuruluşlar parti merkezi ve teşkilatları tarafından desteklenmelidir. Milli kuruluşların maddi olarak desteklenmesi gerektiği heyetlerce ifade

⁹³ Kütahya heyetine göre “Muarifte bu derece geri sanayide bu merteye iptidai bir milleti yükseltmek için yalnız Hükümet hareketlerine göz dikmek bütün hamleleri oradan beklemek insafsızlık olur. Halka doğru hareketleri halkın işini halktan alınacak teşekküllerle idare etmek muvaffakiyet temin edebilir.”. **BCA**, 490/01-728.477.1. (Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısım)

⁹⁴ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: 2, s.303.

⁹⁵ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Sivas iline ait kısım)

⁹⁶ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Muğla iline ait kısım)

⁹⁷ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısım)

edilirken merkezden denetlenmeleri ve takibatta bulunulması öneriliyor.⁹⁸ Ayrıca söz konusu teşekküllerin bir araya getirilmesi, birleştirilmesi gerektiğini savunanlar da vardır.⁹⁹

Heyetler parti örgütünü güçlendirmek adına bir taraftan CHF'den ayrılarak SCF'ye geçenlerin tekrar Halk Fırkasına dönmelerini sağlamaya çalışmışlar diğer taraftan da SCF içinde yer almış olanların iktidar partisi bünyesine katılmasını hedeflemişlerdir. SCF içinde yer almış kişilerin CHF'ye katılmaları bazı illerde davet ile bazı illerde ise kişilerin kendi başvuruları ile gerçekleşmiştir. Antalya, Burdur, Isparta'dan SCF'ye katılmış olanlar, Halk Fırkasına başvurmuştur.¹⁰⁰ Çanakkale'de gerek partiden ayrılanlar gerekse SCF'yi kuranlar Halk Fırkasına üyesi olmuşlardır.¹⁰¹ Serbest Fırkanın Silifke merkez teşkilatını oluşturan kişilerle “*umumi ve hususi temaslarla kendilerini tenvir irşad edilmiş*” ve sabıkası bozuk iki kişi dışındakilerin partiye kabul edilebilecekleri bildirilmiştir.¹⁰² Eskişehir'de SCF'yi meyletmış kişilere fırkanın prensipleri ve maksatları konusunda bilgi verildiği ve pek çok gencin firkaya kaydolduğu bilgisine yer verilmektedir.¹⁰³

Muhalefet partisinde yer alanların CHF'ye kabulü ile iktidar partisinin güçlendirilmesi istenmekle birlikte başvuran her Serbest Fırkalarının partiye alınması da söz konusu değildir.¹⁰⁴ Örneğin Niğde'de SCF'lilerden “*umumca temiz görülen*” ve CHF'ye geçmesinde fayda görülenler firkaya kazandırılmıştır. Raporda bu girişimde muhalif olanların tekrar bir girişimde bulunmaları endişesinin de etkili olduğu vurgulanmıştır¹⁰⁵ Benzer şekilde Antalya'da belediye seçimleri sırasında taşkınlık çıkarmayan tüccar ve esnaf da partiye davet edilmiştir.¹⁰⁶

⁹⁸ BCA, 490/01-728.478.1.(Balıkesir iline ait kısım); BCA, 490/01-728.477.1.(Kastamonu ve Kırklareli illerine ait kısımlar)

⁹⁹ BCA, 490/01-728.477.1.(Tekirdağ iline ait kısım). Raporlarda genellikle milli kuruluşların desteklenmesi ve mevcut yapıları ile faaliyetlerini sürdürmeleri ve CHF'nin faaliyetlerini desteklemeleri fikri üzerinde duruluyor. Örneğin Balıkesir heyeti şehirde Muallimler birliği şubesinin açılmasını sağlıyor. Ancak aynı günlerde Mustafa Kemal Paşa teşekküllerin birleştirilmesi düşüncesindedir. Balıkesir'e geldiğinde söz konusu girişim için ayrı ayrı hareket etmemelerini ve Türk Ocağı ile birleşmeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Çanak, **a.g.m.**, s.164.

¹⁰⁰ BCA, 490/01-728.478.1. (Antalya, Burdur ve Isparta illerine ait kısım)

¹⁰¹ BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım)

¹⁰² BCA, 490/01-728.478.1. (İçel iline ait kısım)

¹⁰³ BCA, 490/01-728.478.1. (Eskişehir iline ait kısım)

¹⁰⁴ BCA, 490/01-728.477.1. (Muğla iline ait kısım); BCA, 490/01-728.478.1. (Denizli iline ait kısım)

¹⁰⁵ BCA, 490/01-728.478.1. (Niğde iline ait kısım)

¹⁰⁶ BCA, 490/01-728.478.1. (Antalya, Burdur ve Isparta illerine ait kısım) Antalya 1930 belediye seçimlerinin en hararetli geçtiği ve bazı istenmeyen olayların yaşandığı yerlerden

Kırşehir’de ise SCF’ye girmiş olup pişmanlık duyanlardan dürüst ve itimat edilir olanlar kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra muhalif fırkaya girenlerin alındığı ancak iç teşkilata alınmadıkları kaydedilmektedir.¹⁰⁷ Raporlardan anlaşılan o ki, SCF’de yer alan kişilerin CHF’ye katılması istenmekle birlikte söz konusu kişilere güvenilmemekte ve parti yönetimine dahil edilmekten kaçınılmaktadır. Diğer taraftan başta eski muhalif partililer olmak üzere farklı kesimlerin iktidar partisi çatısı altında toplanması ile partinin daha geniş kesimlere ulaşması ve olası muhalif oluşumların önüne geçilmesi hedeflenmiş olabilir.

Parti teşkilatının güçlendirilmesi hususunda parti merkezinin aldığı ve görevlendirilen heyetlerce uygulanan karar, vilayet ve kaza kongrelerinde serbest seçim usulünün uygulanmasıdır. Daha önceki kongrelerde adaylar parti yönetimince kararlaştırılırken 1931 yılında gerçekleştirilen kaza ve vilayet kongrelerinde adaylar serbest usulle belirlenmiştir. Bu uygulamaya geçişte hiç kuşkusuz Serbest Fırka deneyiminin önemli bir etkisi olmuştur. İncelenen raporların tamamında serbest seçim usulünün teşkilat ve halk üzerinde olumlu etki yaptığı söylenmektedir.

Memnuniyet uyandıran bu değişim ile “*genç ve münevver zümrenin çok fazla yer bulamadığı*” Afyon teşkilatında parti ilkelerine daha bağlı olduğu düşünülen bu kesim ön planda yer alabilmiştir.¹⁰⁸ Adana’da parti içindeki şahsi muhalefeti kaldırmak adına faydalı olmuştur.¹⁰⁹ Kayseri’de de namzet gösterilmeksizin seçim yapılması partinin gücünü ve partiye bağlılığı artırdığı bilgisine yer verilmektedir.¹¹⁰

Benzer şekilde Denizli’de mahalli fırka mensuplarının arzu ve temayülleri dahilinde seçim yapılacağı, fırka mensuplarının görüş ve dileklerinin dikkate alınacağı vurgusu memnuniyetle karşılanmıştır.¹¹¹ Edirne’de ise serbest seçimin halk üzerinde iyi bir tesir yapmış, ocakların dışında kalmış birçok vatandaşın ocaklara geldiği, fırkaya pek de ilgi göstermeyen Pomak köylerinde büyük bir alaka uyandırdığı bilgisine ulaşıyoruz.¹¹²

Çanakkale bölgesi için görevlendirilen Ziya Gevher, serbest seçim usulünün CHF açısından sakıncalı olduğu görüşündedir. Gevher fırka

biridir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Sabri Balkaya, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2018, 22(2), ss. 1075-1091.

¹⁰⁷ BCA, 490/01-728.477.1. (Yozgat, Kırşehir ve Çorum illerine ait kısım)

¹⁰⁸ BCA, 490/01-728.477.1. (Afyon iline ait kısım)

¹⁰⁹ BCA, 490/01-728.477.1. (Adana iline ait kısım)

¹¹⁰ BCA, 490/01-728.477.1. (Kayseri iline ait kısım)

¹¹¹ BCA, 490/01-728.478.1. (Denizli iline ait kısım)

¹¹² BCA, 490/01-728.478.1. (Edirne iline ait kısım)

teşkilatının başında yer alanların inkılâpları anlayamadığı dolayısıyla taşra teşkilatlarının başkanlık edecek kişileri serbest seçmeye müsaade etmenin doğru olmadığını savunmaktadır. Fikrini şu sözlerle açıklıyor: “*Mademki firkanın kapısı halka açıktır ve reislerini de bu halk intihap edecektir, bu intihap bizim düşüncelerimize göre değil, o kitlenin arzusuna, ruhuna göre yol alabilir. Bugün irşatla olan işin yarın menfaat ve hatta bize aksi bir politika ile bozulması ve her yerde firkanızın başına en muzır unsurların geçmesi imkanı yok mudur? Bence kuvvetle mevcuttur.*”¹¹³

Görevli heyetler tarafından parti merkezine iletilen önerilerden biri de teşkilatların sık sık teftişten geçmesidir. Teşkilatta denetimsizliğin önemli bir sorun olduğu belirtilerek yaşanan pek çok problem de denetimsizliğin payı olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle merkezden müfettişlerin gönderilerek parti örgütlerinin faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamak ve merkez ile vilayetler arasındaki teması artırmak gerektiğinin altı çizilmektedir.¹¹⁴

Yalnız merkezden gönderilecek müfettişlerin değil milletvekillerinin ve vilayet reislerinin de buna dâhil edilmesi isteniyor. Milletvekillerinin meclis çalışmaları dışındaki zamanlarında kendi seçim bölgelerini dolaşmaları halkla temas kurmalarının vilayet teşkilatlarının vaziyetlerini anlama ve düzeltme adına faydalı olacağına temas ediliyor. Vilayet reislerinin kazaları dolaşması da teşkilat bütünlüğü ve kontrolü açısından önemli bulunuyor.¹¹⁵

Taşra örgütünün yanı sıra partinin merkez teşkilatının güçlendirilmesi de öneriler arasındadır. Bir katibiumumiliğin mahiyetindeki iki iki üç şeklindeki büro ile işlerin yürütülemeyeceği çalışma alanlarına göre yeni büroların oluşturulması, başlarına bu konulardan anlayan ve çalışmaktan zevk olan kişilerin bulunması tavsiye ediliyor.¹¹⁶

Raporlarda propaganda CHF teşkilatları açısından noksan bırakılan noktalardan biri olarak görülüyor. Söz konusu belgelerin büyük bölümünde bu durumun partinin zayıf olmasına yol açtığı belirtiliyor. Çanakkale iline ait raporda “*Başlarında kasket üstlerinde dervişlerin, yobazların şalvar ve haydariyeleri, eski medrese tavrı kıyafetleriyle ortada sallanan canlı propagandalara karşı hangi mukabil tedbirlerimiz vardır?*” diye sorulmaktadır.¹¹⁷

¹¹³ BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım)

¹¹⁴ BCA, 490/01-728.477.1. (Kastamonu, Sinop ve Sivas illerine ait kısımlar); BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım)

¹¹⁵ BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım)

¹¹⁶ BCA, 490/01-728.478.1. (Eskişehir ve Kütahya illerine ait kısım)

¹¹⁷ BCA, 490/01-728.478.1. (Çanakkale iline ait kısım) Sadri Ethem, de bu duruma dikkat çekmektedir: “Köyde, kasabada şehirde merkezde nerede olursa olsun, kanunlaşan

İşte bu noktada görevli mebuslar izlenimleri doğrultusunda birtakım önerilerde de bulunuyorlar: “*temiz ve halis propaganda*”¹¹⁸ yapılması, bu doğrultuda gazete çıkarılması, broşürler basılması, konferanslar verilmesi. Hedef, halkı bir taraftan parti ilkeleri ve rejim konusunda aydınlatmak, diğer taraftan zararlı propagandadan korumaktır. Propaganda için memleket işleri ile yakından meşgul olanlar ve doktorlar, gazeteciler, avukatlar ebeler gibi nüfuza sahip olanların mutlaka göz önüne alınması gerektiği üzerinde duruluyor.¹¹⁹ Bu hususta genç ve münevver kesimin fırka dahiline alınarak harsi mesai yapmaları fikri üzerinde duruluyor.¹²⁰

Yapılması istenen şeylerden biri de konferansların düzenlenmesidir.¹²¹ “*halka faydalı bilgiler telkin etmek ve millî ve siyasî terbiyelerini yükseltmeye matuf konferanslar*” tertip edilecek bu konferansları cazip hale getirmek adına bir iki perdelik komedi veyahut konser verilmesi de öneriliyor. Söz konusu etkinlikler konusunda yaşanan yer problemi için okul binalarının kullanılabilmesine dikkat çekilmektedir.¹²²

Gazeteler de propaganda açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda gazetelerin parti prensiplerinin halka anlatılması konusunda oldukça tesirli bir araç olduğu ve mutlaka bundan faydalanılması gerektiği öne sürülüyor. “*Hedef ve prensiplerimizin yegane neşir ve tamim vasıtası İstanbul ve mahdut iki vilayet merkezinde çıkan gazetelerden ibarettir.*” denilmekte ve küçük kasaba ve köylerde okunmak için çıkacak gazetelerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.¹²³ Konya heyeti fırka namına çıkacak bir gazete ile daha geniş kesimlere ulaşma imkanının elde edilebileceği görüşündedir. Heyet parti camiasına dâhil olan milli kuruluşlara gazetede

prensiplerin, hülasa cumhuriyetçiliğin ahlakını yeni, eski bütün insanlara teker teker aşılacak mecburiyetindedir. İnkılap fırkasının asıl vazifesi budur. Bu vazife bütün fırka münevverlerinin her zaman, her yerde yapmaya mecbur oldukları işlerdendir.

İnkılap ahlakı, inkılap prensipleri canlandığı güne, en uzak köydeki vatandaşın en küçük hareketi ile inkılap prensipleri arasında zıddiyet kalmadığı güne kadar bu iş devam edecektir. Bunun için çare: propaganda seferberliğidir.”, Sadri Etem, “ Propaganda Seferberliği”, **Vakit**, 1 Kanunuevvel 1930, s.5.

¹¹⁸ **BCA**, 490/01-728.478.1. (Afyon iline ait kısım)

¹¹⁹ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Bursa iline ait kısım)

¹²⁰ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Muğla iline ait kısım)

¹²¹ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Adana iline ait kısım); **BCA**, 490/01-728.477.1.(Konya iline ait kısım)

¹²² **BCA**, 490/01-728.477.1.(Konya iline ait kısım); **BCA**, 490/01-728.478.1.(Adana, Cebelibereket ve Mersin illerine ait kısım)

¹²³ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Kütahya ve Eskişehir illerine ait kısım)

sayfa veya sütunlar ayrılması önerisinde bulunuyor. Bu sayede de söz konusu gaye için her açıdan etkili bir neşriyata sahip olunacaktır.¹²⁴

Konya’da partinin umdelerini ve gayelerini halka anlatacak ve Fırka namına çalışacak bir gazeteye şiddetle ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Cumhuriyet idaresinin ruhu ve faydaları hakkında doğru bilgilere sahip olunamadığı, hele laisizm prensibini kavramış pek az insanın bulunduğu, fırkanın iktisadi siyaseti konusunda bilgisizliğin hayret edecek derecede olduğu bilgisine yer verilmektedir.¹²⁵

Çanakkale raporunda Ziya Gevher, eski bir gazeteci olarak gazetelerin propaganda açısından önemini vurgulamaktadır. Gevher’e göre ticaret gazeteciliği ile fırka gazeteciliğini birbirinden ayırmalıdır. Gazetenin karı ya da sürümünden ziyade fikirlerin hareketlerin halk tabakasına nüfuzudur. “*Dünyanın milyonları sarf ettiği bu kadar asri bir vasıttan biran bile uzak kalınmamalıdır.*”¹²⁶

Laiklik, demokrasi, cumhuriyet ve partinin ilkelerinin anlatılabilmesi için uygun lisan ile broşürler basılarak teşkilatın aydınlatılması ve halkın fırkaya alakasının sağlanması isteniyor.¹²⁷ Ayrıca köy muhtarları ve köyden seçilecek kişilere okuma yazma öğretilmesi ve köye uygun risaleler hazırlanıp bu kişiler aracılığı ile köye okutulması çağrısında bulunmaktadır.¹²⁸

Teşkilatlara gönderilen heyetler parti teşkilatının halktan kopuk bir vaziyette olduğunu altını çiziyorlar. Aslında sadece halktan kopukluk değil parti örgütlerinin kendi içlerinde de çok fazla kaynaşmadıklarına değiniliyor.¹²⁹ Bu bağlamda hem halkı aydınlatmak hem de partinin halkla bağlarını kuvvetlendirmek adına mühim bir öneride bulunuluyor: *Halk evi*¹³⁰

Raporlardan bunun bazı iller için hazırlıklarına girilmiş bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Burada halkevinden kasıt parti binasıdır. Şubat 1932 yılında açılacak Halkevleri değildir. Parti binasının ve faaliyetinin genişletilerek halka doğru bir girişimin olması amaçlanmaktadır. Bu sayede

¹²⁴ BCA, 490/01-728.477.1.(Konya iline ait kısım)

¹²⁵ BCA, 490/01-728.477.1.(Konya iline ait kısım)

¹²⁶ BCA, 490/01-728.478.1.(Çanakkale iline ait kısım)

¹²⁷ BCA, 490/01-728.478.1.(Edirne iline ait kısım)

¹²⁸ BCA, 490/01-728.478.1.(Konya ve Kırklareli illerine ait kısım)

¹²⁹ Denizli’de mahalle ve köylerdeki ocak heyetlerinden başlanarak parti örgütü içinde yer alanlara önem verildiğinin hissettirilmesi ve fırka mensuplarının sorunlarının çözümünde parti şubelerinin çaba sarf etmesi isteniyor. Öncelikle parti teşkilatı içinde bir kaynaşmanın, “ruhdaşlık” etmenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. BCA, 490/01-728.478.1.(Denizli iline ait kısım)

¹³⁰ Mesela Balıkesir heyeti fırka mensuplarının bir araya gelmesi ve kaynaşması için kulüp ya da halk evi açılması fikrini öne sürüyor. Bkz. BCA, 490/01-728.478.1.(Balıkesir iline ait kısım)

yalnız halkın değil parti mensuplarının da partiye olan alakalarını artırmak isteniyor.¹³¹

Bursa'da parti binasının "*Halk evi*"ne dönüştürülmesi ve herkesin buraya gelmesi, vilayet ve merkezi kaza heyetini oluşturan 12 kişiden hiç olmazsa bir kişinin birkaç saat burada kalarak gelen halk ile temas etmesi öneriliyor. Bursa'da 2, Mudanya ve İnegöl'de birer Halk evi açıldığı bildiriliyor. Orhaneli, Gemlik, İznik ve Mustafa Kemalpaşa fırka merkezlerinin de Halk evine dönüştürülmesi için çalışmalar söz konusudur.¹³²

Konya'da da halk evi açılmasına dair çalışmalar sürdürülmektedir. Burada da Halkevinin fırka faaliyetleri için düşünülen bir bina olduğu da anlaşılıyor. Bina ile ilgili teklifte şöyle deniliyor:

"Binanın inşasına muvaffakiyet hasıl olursa spor teşkilatı Türk Ocağı ve hatta Muallimler Birliği gibi milli teşekkülleri, bu gün mevcut binadan birer oda almak ve yapılacak salonu da müşterek salon olarak kullanmak suretiyle binada yerleştirmek kabil olacaktır. Bunun neticesi olarak müşterek mesai imkanları kolaylaşacak, Fırka ile olan irtibat kuvvet bulacaktır. Fazla olarak mevki itibariyle uğrak bir yer olmayan fırka binasına da daima girilip çıkılan içinde muhtelif mevzular üzerinde içtimalar yapılan cazip bir faaliyet ocağı manzarası verilebilecektir"¹³³

Yine Çankırı raporunda Halk evlerinin bir an önce yoluna konulması ile halkı daha yakından tenvir ve fırka faaliyetlerinin daha geniş alana yayılma fırsatı elde edilebileceği ifade edilmektedir.¹³⁴ Samsun'da da Halk evi hususunda çaba olduğu anlaşılıyor.¹³⁵ Kayseri'de ise merkezde Halk evi yapılmasına girildiği gibi kazalarda da bu doğrultuda kararlar alınmıştır.¹³⁶ Buradan anlaşılın o ki CHF parti yönetimi halkla bağ kurmanın yollarını aramaktadır.

4- Heyetlerin Raporlarının Parti İşleyişine Yansımaları

SCF sonrası CHF'nin taşra teşkilatını teftişe ve takviyeye gönderilen heyetler tarafından hazırlanan raporlar iktidar partisinin taşra örgütlenmesinde var olan sıkıntıları gözler önüne sermeleri açısından önemlidir. Raporlar, 1930 yılı sonu 1931 yılı başlarından düzenlenmiştir.

¹³¹ Afyon'da parti mensuplarının fırka kongrelerinin ve içtimalarının sık sık yapılması talebinde bulunduğu bunun için gerekli olan yer probleminin büyük bir salonu olan geniş bir parti binası yapıldığı bilgisine yer veriliyor. **BCA**, 490/01-728.478.1.(Afyon iline ait kısım)

¹³² **BCA**, 490/01-728.478.1.(Bursa iline ait kısım)

¹³³ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Konya iline ait kısım)

¹³⁴ **BCA**, 490/01-728.478.1.(Çankırı ve Kastamonu illerine ait kısım)

¹³⁵ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Samsun iline ait kısım)

¹³⁶ **BCA**, 490/01-728.477.1.(Kayseri iline ait kısım)

Raporların düzenlendiği tarihi takip eden günlerde partinin gerek merkez gerekse taşra teşkilatında yaşanan değişim oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu değişimde Cumhurbaşkanı'nın yurt gezisindeki gözlem ve tetkikleri önemli bir yer tutmakla birlikte hiç kuşkusuz mebusların parti merkezine gönderdiği raporların da önemli bir etkisi oluşturmuştur.

Öncelikle Mayıs 1931'de toplanan Üçüncü Büyük Kongre¹³⁷ çalışmaları sırasında seçilen nizamname encümeni ile umumi idare heyeti için seçilenler arasında teşkilatlara gönderilen heyetlerde görev yapmış kişilerin bulunması dikkat çekicidir. Dolayısıyla bahsi geçen milletvekillerinin raporlarının parti için belirlenecek yeni yörüngeyi saptanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Bilhassa Üçüncü Büyük Kongre sonrası kabul edilen 1931 Nizamnamesi'nde bu yansımaları görmek mümkündür. Raporlarda şikayet konusu olarak bildirilen mutemetlik yeni nizamnamede kaldırılmış ve idare heyetlerinin, aralarından bir kişiyi idare heyeti başkanı seçmesi kararlaştırılmıştır. (Mad.70)¹³⁸ Yine CHF teşkilatlarında tespit edilen kişisel çekişmeler de parti yönetimince önlenmek istenmiştir. Bu doğrultuda nizamnamede "*Fırkaya mensup vatandaşlar karşılıklı samimiyet, itimat ve arkadaşlık duygularıyla birbirine bağlı bir kütle teşkil ederler.*" Maddesine yer verilmiştir. (mad. 3).¹³⁹

Heyetler tarafından dile getirilen para meselesi de ilk defa nizamnamede yer almaktadır. Söz konusu madde ile CHF'ye mensup her üyenin partiye bir miktar yardım parası vermesi kararlaştırılmıştır (mad. 10).¹⁴⁰ Ayrıca sosyo-kültürel faaliyetler için de bütçelerden pay ayrılacağı belirtilmektedir (mad.114/D).¹⁴¹ Bunun yanı sıra heyetlerce sıkça dile getirilen milli kuruluşların desteklenmesi meselesi de ele alınmıştır. Nizamnamede, "*Fırka memlekette muhtelif maksatlarla vücutlanmış olan hayırlı ve faydalı teşebbüslerin ve teşekküllerin hayırhahıdır*" denilmektedir (mad.5).¹⁴²

Heyetlerce teşkilatların düzenli olarak denetlenmesi, milletvekillerinin seçim bölgelerini sık sık ziyaret etmesi istenmiştir. Yeni düzenlemede milletvekillerinin her yıl seçim bölgesine gitmeleri, seçim dönemi boyunca bölgedeki tüm kazaları en az iki defa dolaşmaları gerekli görülmektedir.¹⁴³

1931 tarihli yeni nizamnamede partinin programı ve hükümetin icraatları hakkında "*azaların tenvir ve ikazı'nın yapılması istenmektedir. Bu*

¹³⁷ Mete Tunçay Üçüncü Büyük Kongre'yi bir dönemin sonu olduğu kadar, yeni bir dönemin başlangıcı olarak ele almaktadır. Tunçay, **a.g.e.**, s.318.

¹³⁸ **CHF Program ve Nizamnamesi**, TBMM Matbaası, s.14.

¹³⁹ **A.g.e.**, s.3.

¹⁴⁰ **A.g.e.**, s.4.

¹⁴¹ **A.g.e.**, s.23.

¹⁴² **A.g.e.**, s.3.

¹⁴³ **A.g.e.**, s.22, mad.111.

husus “Fırka mensupları fırkanın programını prensiplerini bilecek, onları müdafaa edecektir.” (mad. 3) “Prensiplerimizi, usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile ve fırsatla söylemek ve anlatmak fırka teşkilat ve mensuplarının mühim vazifesidir” maddeleri ile nitelenmektedir.(mad.4)¹⁴⁴, konferanslar verdirmek ve sık temaslarla rabıta ve tesanüdü artırmak. (mad.75/K)¹⁴⁵ maddesi de yer almaktadır. Dolayısıyla yeni dönemde propagandanın parti yönetimince dikkate alınmaya başlandığının sinyalleri verilmektedir.¹⁴⁶

İdare heyetlerinin yapması gereken işlerden biri de halk evleri açmak ve idare etmektir.(mad. 75/G) Araştırmacılar tarafından söz konusu madde için yapılan yorum 1932 tarihinde açılacak olan Halk evlerine yönelik alınmış bir karar olduğu yönündedir. Ne var ki raporlardan anlaşıldığına göre “*halk evi*”nden kasıt çok fonksiyonlu hale getirilmiş, CHF parti binasıdır. Raporların parti merkezine ulaştığı günlerde milli kuruluşların geleceğine dair karar çalışmalarının yapıldığı muhakkaktır. Nitekim Cumhurbaşkanı daha yurt gezisi sona ermeden şöyle bir açıklama yapacaktır:

“Memleketin ve inkılabın içerden ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüsü tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolla memnuniyeti mucip hizmetleri sepketmiş olan Türk Ocakları’nın aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasıyla yek vücut olarak çalışmalarını münasip görürüm. Bu kararımı ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler.”¹⁴⁷

Raporların ortaya koyduğu bir diğer bilgi de “*halk evi*” ifadesinin daha önce de kullanılıyor olmasıdır. Yine yapılan çalışmalarda *Halkevi* kelimesinin kaynağı konusunda farklı fikirler ortaya atılmaktadır. Bu hususta Vildan Aşir’in radyo programında öne sürdüğü “halkın evi” kavramının etkili olduğunu öne sürenlerin¹⁴⁸ yanı sıra Rusya’daki “narodnidom”dan esinlenildiğini iddia edenler de vardır. Her iki iddianın da *Halkevi* isminin belirlenmesindeki mevcut düşüncüyü kesinleştirmek adına etki yapmış

¹⁴⁴ CHF Program ve Nizamnamesi, s.3.

¹⁴⁵ A.g.e, s.16.

¹⁴⁶ Bu bağlamda 1931 yılında Halk Hatıpları Teşkilatının kurulması da dikkat çekicidir. Bkz. Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatıpları Teşkilatı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2010.

¹⁴⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, cilt:3, s.130.

¹⁴⁸ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu*, Cilt:6, Sayı:23, 1999, s.267-268.

olduğu söylenebilir. Bu fikirlerin yeniden gözden geçirilmesi sonucunu beraberinde getirmektedir. Zira 1930 sonları için *halk evi* ismi ve fikri mevcuttur. Ancak burada daha dar kapsamlı ve daha parti şubesi merkezli bir yaklaşım söz konusudur. Ayrıca vilayetlerdeki parti teşkilatlarının sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunmasına dair öneriler gündeme getirilmektedir.

Tüm heyetlerce dile getirilen sıkıntılardan biri de makam ve mevkilerin belirli kişilerin elinde toplanmış olması idi. Yeni nizamnamede bunun önüne geçilmesi için de tedbir alınmıştır. Yeni düzenlemeye göre “*Fırka teşkilatında çalışanlar uhdesindeki Fırka vazifeleriyle beraber Vilayet Umumi Meclisi, Belediye Meclisi ve Encümenleri ve Ticaret Odaları gibi kazanç getiren vazifelerden birden fazlası toplanamaz*” hatta bunlardan biri üzerinde bulunan kişinin fahri bir vazife dahi kabul edemeyeceği kuralı getirilmektedir (mad.126).¹⁴⁹

Nizamnamenin yanı sıra parti yönetimi ile ilgili önemli düzenlemelere bakıldığında yine raporlarda milletvekillerinin dile getirdiği önerilerin izlerini görmek mümkündür. Bunlardan biri, bazı heyetlerin Parti merkezinin yükünün fazla olduğu ve yeni büroların kurulması önerisidir. Umumi İdare Heyetinin 1931 yılı mayısında dört gruba ayrılan 13 büro şeklinde örgütlenmesine karar verilmiştir.¹⁵⁰ Bu yeni düzenlemede gruplardan biri kültür ve propaganda işlerinden sorumlu bürodur. Dolayısıyla milletvekillerinin sıklıkla dile getirdiği propaganda meselesi parti yönetiminde önemsenmeye başlanmıştır.

Sonuç

1931 yılı CHF teşkilatında büyük bir değişim rüzgarına tanıklık etmiştir. Söz konusu değişimde esas belirleyici etken Cumhurbaşkanı'nın yurt gezisi sırasındaki gözlem ve tetkikleri olmakla birlikte hiç kuşkusuz heyetlerin tespit ve önerileri de Partinin yeni istikametinde etkili olmuştur.

Öncelikle raporlar teşkilatların içinde bulunduğu durumun ortaya konması açısından önemlidir. Söz konusu belgelerde CHF'nin taşrada örgütlenme, halka ulaşma ve parti prensiplerinin benimsenmesi ve savunulması konularında zayıf olduğunu dile getirmişlerdir. Serbest Fırka tecrübesine kadar iyi işleyen bir teşkilata sahip olduğu kanısı önce yerini şüpheye, raporlar ile de birlikte hayal kırıklığına bırakmıştır. Zira ele alınan iller içerisinde neredeyse sorunsuz çalışan bir parti örgütüne rastlanmamıştır.

Böylece parti yönetimi, teşkilatın işleyişini yeniden düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Üçüncü Büyük Kongre'de kabul edilen yeni nizamnamenin

¹⁴⁹ CHF Program ve Nizamnamesi, s.26.

¹⁵⁰ Mete Tunçay, a.g.e., s.328-329.

şekillenmesinde heyetlerin tespitlerinin de etkili olduğu görülmektedir. 1931 tarihli bu yeni nizamnamede, raporlarda altı çizilen noktalarla ilgili kararlar alındığı görülmektedir. Ayrıca heyet raporlarında rejim ve parti prensiplerinin halka ulaşmadığının bu noktada mevcut kültür teşekküllerinin yetersiz olduklarının ifade edilmiştir. Bu ise Parti yönetiminin bu hususa daha çok ağırlık vermesini sağladığı gibi ilerde Halkevlerinin kurulması sürecini hızlandırdığı söylenebilir. Halkevleri parti ile halk arasında bağ kurmaya ve halkı aydınlatmaya çalışacaktır. Halkevleri ayrıca raporlarda ihtiyaç olduğu dile getirilen CHF teşkilatlarında çalışacak partililerin yetişmesine ön ayak olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490/01-728.477.1.

BCA, 490/01-728.478.1.

Kitaplar

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Belge 535, Cilt:4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam (1922-1938)**, Cilt:3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Başar, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi, Ankara, 1981.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, TBMM Matbaası, Ankara 1927.

CHF Program ve Nizamnamesi, TBMM Matbaası, Ankara 1931.

CHP 25 Yıl, Ulus Basımevi, Ankara 1948.

İlkin, Selim - Tekeli, İlhan, **1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Okyar, Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Kapatıldı**, İstanbul, 1987.

- Pınar, Mehmet, **Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel’de Siyasi Hayat (1923-1950)**, Hiper Yayın, İstanbul, 2018.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Weiker, Walter F., **Political Tutelage and Democracy in Turkey Free Party and Its Aftermath**, Leiden Brill, 1973.

Makaleler

- Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, **Atatürk Yolu**, Cilt:6, Sayı:23, 1999.
- Balkaya, İhsan Sabri, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Haziran 2018, 22(2), ss. 1075-1091.
- Başaran, Sinan, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Rize Teşkilatı ve 1930 Belediye Seçimlerinde Rize”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:5, Sayı:47, Haziran 2017, ss.381-389.
- Benhur, Çağatay – Yüksel, Erol, “Konya’nın 1930 Yılındaki Sosyal Siyasi ve Ekonomik Görünümü ile Belediye Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl:15, Sayı:23, Güz 2017, ss.93-117.
- Çanak, Erdem, “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:4, Sayı:23, Mart 2016, s.128-178.
- Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Etem, Sadri, “Propaganda Seferberliği”, **Vakit**, 1 Kanunuevvel 1930.
- Mumyalmaz, Hatice Güzel, “Bahri Tatlıoğlu: Sivas Kongresi Yozgat Azası, Son Osmanlı Mebusanı ve Büyük Millet Meclisi Yozgat Mebusu, Samsun İstiklal Mahkemesi Üyesi”, **Akademik Hassasiyet**, Cilt:5, Sayı:10, Yıl:2018.
- Uzun, Hakan, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilatı”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2010.

Sürelî Yayınlar

- Hakimiyeti Milliye
İnkılap
Vakit